

МИКОЛА ГОГОЛЬ

Лік
протини

РІЗДВА

МИКОЛА ГОГОЛЬ

НІЧ ПРОТИ РІЗДВА

оповідання

3

„ВЕЧОРІВ НА ХУТОРІ БІЛЯ ДИКАНЬКИ”

Ілюстрував К. Кузнецов

Видання Юрія Гудим-Левковича

Approved by UNRRA Team 108, October 1945

НІЧ ПРОТИ РІЗДВА

Минувся останній день перед Різдом. Прийшла зимова ясна ніч. Зазорилося. Місяць пишно вплив на небо посвітити добрим людям та всьому мирові, щоб весело було всім колядувати та Христа славити.

Мороз брався дужче, як ізрання; але зате кругом так тихо, що за півверстви чулося, як скрипить мороз під чобітьми. Ще ні один гурт парубоцький не появлявся попід вікнами; тільки місяць зазирає крадькома до хат, якби дівчат виманював, що прибиралися та чепурилися, хутчій повибігати на рипучій сніг. Аж ось в одній хаті з комина посунув дим і хмарою пішов по небі, і з димом разом вилетіла відьма на мітлі верхи.

Якби на той час проїздив сорочинський засідатель трійкою обивательських коней, в шапці з баранячим обводом, на кштальт уланський зроблений, в синім кожусі, підбитім чорним смушком, з нагаєм, з-диявола мудро заплетеним, що ним має на звичай підганяти свого машталіра, то він би, запевне, помітив її, бо ж від сорочинського засідателя жодна тобі в світі відьма не заховатся. Він же достеменно знає, скільки в якій молодиці свиня водить поросят, а скільки лежить полотен у скрині, та що саме зі своєї одежини і добра заставить добрий чоловік у шинку святої неділі. Та сорочинський засідатель таки не проїздив, і яке ж йому діло до чужих, — свою волость має. А відьма тимчасом знялася так високо, що ледве манячила чорною цяткою вгорі. І де тільки з'являлася пятка, там зорі одна по одній щезали на небі.

Незабаром відьма назбирала їх повний рукав. Чотири чи три ще блимало. Раптом з іншого боку з'явилася друга пятка, побільшала, почала розтягатись, і була то вже не пятка. Низький на очі, хай би він наклав на ніс замість окулярів хоч би

Й колеса з комісарової брички, та й то не розпізнав би, що воно за проява. Спереду достоту чужинець: вузенька мордочка, що безнастанно вертілась на всі боки та нюшкувала все, що тільки траплялось, закінчувалася, як і в наших свиней, кругленьким п'ятчком; ніжки були такі тоненькі, що коли б такі яресківському голові, потрошив би він їх за першим козачком. Зате ж іззаду було воно, точнісінько губернський стряпчий у мундирі, бо телінався в нього хвіст, такий гострий та довгий, як теперішні хвалди в мундирах; хіба тільки по козлинній борідці під писком, по невеличких ріжках, що стирчали на голові, та що був увесь не біліший од сажотруса, можна було догадатись, що не чужинець то, й не губернський стряпчий, а от собі чорт, якому остання ніч зосталася блукати на білім світі та під'юджувати на гріхи добрих людей. Взавтра ж, тількино вдарять перші дзвони до заутрені, помчить він неоглядки, хвоста підобгавши, до свого барлога.

Тимчасом чорт закрадався потихеньку до місяця, і вже простяг був руку схопити його; але враз смикнув її назад, мов опечений, поссав пальці, подригавав ногою і забіг з другого боку та знову ж таки відскочив і відхопив руку. Але ж, хоч і як йому не таланило, хитрий чорт не покинув своїх витівок. Прискочивши, раптом схопив він місяця вобіруч, гірко кривлячись та дмухаючи, перекидав його з руки в руку, мов той дядько, що добув голими руками жарину для своєї люльки; аж тоді сховав похапцем до кишені та й побіг собі далі, мов і не він.

У Диканці ніхто не чув, як чорт украв місяця. Щоправда, волосний писар, рачкуючи з коршми, бачив, як місяць із доброго дива танцював на небі, і божився й присягався на тому перед усім селом, та миряни кивали на те головами і навіть підіймали його на сміх. Яка ж то була притичина чортові на таке беззаконне діло? А ось яка: він знав, що багатого козака Чуба покликав дяк до себе на кутю, де мають бути: голова, приїжджий з архиерейської півчої дяків родич, у синьому сурдугі, що брав щонайнижчого тобі баса; козак Свєрбігуз і ще дехто; де, oprіч куті, мала бути варенуха, шапранівка та багато всякої страви. А тимчасом, його дочка, на все село красуня, востанеться вдома, а до неї запевне прийде коваль, здоровань, і хлопець хоч куди козак, що осоружніший був чортові, ніж панотця Кіндрата проповідь. На дозвіллі коваль і малярував, і вславлено його за найкращого маляра на всю околицю. Ще як жив покійний сотник Л . . . ко, то й той, навіть, закликав

його умисне до Полтави фарбувати дерев'яного паркана коло свого дому. Коваль порозмальовував і всі миски, з яких диканські козаки сьорбали борщ. Богобоязливим будши чоловіком, не раз малював ікони, та й зараз ще можете знайти в Т . . . церкві його євангелиста Луку. Та все перевершив він, як змалював у церкві на стіні, в правому притворі, святого Петра в день страшного суду, з ключами в руках, що виганяє з пекла нечисту силу; переляканий чорт на тій картині метушився на всі боки, прочуваючи свою загибель, а визволені з неволі грішники лушпенили та ганяли його батогами, політниччям та чим запопавши. Коли майстер працював над цією картиною і малював її на великій дерев'яній дошці, чорт з усієї сили намагався перебивати йому; штовхав, знебачившись, під руку, вихором здіймав із горна в кузні попіл і засипав ним картину; а проте роботу закінчено, дошку внесено до церкви і вправлено в стіну в притворі, і з того часу чорт запрягся мститись на ковалеві.

Одна тільки ніч була ще йому блукати по білім світі; але й цієї ночі він метикував, як би то справити на ковалеві свою алість. Отож для цього він і наважився вкрати місяця, надіючись на те, що старий Чуб ледачий та вайлуватий, а від хати до дяка не так і близько: до нього йти було поза селом, проз вітряки, проз цвинтар, минаючи провалля. Ще місячної ночі варенуха та шапранівка може й заманили б Чуба. Але якай темряви хай би хто спробував стягти його з печі та виманити із хати! А коваль, що здавна жив із ним у незлагоді, хоч і який був дужий, не насмів би нізащо прийти до дочки, як той удома.

Таким от побутом, скоро чортяка сховав до кишені своєї місяця, враз по всьому світу зробилося так темно, що не кожне знайшло б дорогу й до шинку, не то що до дяка. Відьма, опинившись зненацька в темряві, скрикнула. Тут чорт, підсипавшись до неї бісиком-діло, підхопив її під руку і взявся нашіптувати над ухо те саме, про що звичайно усій жіноцькій породі нашіптують. Дивні дива творяться в нас на світі! Все, що тільки живе на ньому, все те намагається перехоплювати одне одного. Колись, бувало, в Миргороді один тільки суддя та городничий походжали взимку в критих сукном кожухах, а все мале чиновництво носило кожущанки непокріті. А тепер і засідатель, і підкоморний встругнули собі нові кожухи з решетилівських смушків, сукном криті. Канцеляриста та волосний писар поза-

торік понабирали китайки синьої по шість гривен за аршин. Паламар зробив собі демікотонові на літо штани та гарусову камізельку в пасочки. Одно слово, все пнеться в люди! Коли ці люди тікатимуть марної марноти! Можна побитись об заклад, що багато знайдеться таких, котрим буде навдивовижу бачити чорта, як той і собі, туди ж таки чимчикує. Найсердитіше те, що він певне себе за хорошуна має, дарма що вся постава — глянути сором. Пика, — мовляв Хома Григорович, — мерзота над мерзотами, а проте й він не від того, щоб у гречку скакати. Але на небі й під небом так потемніло, що нічого не можна було вже побачити, що там коїлось далі між ними.

— То ти, куме, кажеш, що не був іще у дядка в новій хаті? — говорив козак Чуб, виходячи з дверей своїх до сухорлявого, високого в короткій кожушині дядька, оброслого бородою; видно було, що вже неділь зо дві, чи й більше, не доторкався до неї скісок, якими звичайно дядьки голять бороди, не маючи бритви. — Там тепер буде славна пиятика! — провадив Чуб далі, оскиряючись задоволено. — Аби-но тільки нам не спізнитись!

Тее кажучи, Чуб поправив пояса, що тісно підперезував кожуха, глибше насунув свою шапку, стис у кулаці батога — страх та кару для в'їдливих собак, — але — поглянувши вгору, зупинився . . . — Що за дідько! Глянь, глянь-но Панасе! . .

— А що? — мовив кум і підвів свою голову теж догори.

— Як то що? Та ж місяця нема!

— Що за недобра мати! — Таки й справді нема місяця.

— То-то й воно, що нема! — врубав Чуб, трохи сердитий на кумову завсідню байдужість: тобі, бачиться, і за ухом не свербить.

— А що маю робити?

— І треба ж було, — провадив Чуб, утираючи рукавом вуси, — якомусь чортяці, бодай йому, собаці, зранку не привелося чарчини перехилити, устроити свого носа! . . Далєбі. наче на сміх . . . Навмисне, сидячи в хаті, заглядав у вікно: ьч гарна навдивовижу! Ясно, сніг вилискує проти місяця. Все було видно, наче вдень. Не встиг ступити за поріг, і на тобі, хоч в око стрель! Щоб йому всі зуби поламались у сухий гречаник!

Чуб довго ще буркотав та лаявся, а тимчасом роздумував, щоб його почати. Йому он як хотілось розбалакатися про всячину в дядка, де певне діло, сиділи вже й голова, і заїжджий

бас, і дiгтяр Микита, який їздив щодва тижні до Полтави на торг та викроював такі штуки, що всі миряни аж за животи бралися зо сміху. Уже бачив Чуб у думках на столі варенуху. Все це, щоправда, було дуже принадне; але нічна темрява привертала його до тих лінощів, в яких так щиро кохаються всі козаки. Як би то було хороше тепер лежати, підобгавши ноги, на лежанці, смоктати спокійно люльку та слухати крізь п'янку дрімоту колядок і пісень веселого парубоцтва та дівчат, що гуртами товклися попід вікнами! Він би, напевне, зважився на те, коли б був сам, але тепер у двох не так нудно і страшно йти серед темної ночі, та й не хотілося таки виказати себе перед іншими ледарем чи боягузом. Кінчивши лягати, звернувся він знову до кума.

— Так, такі й нема, куме, місяця?

— Нема.

— Чудасія, далєбі! А дай но понюхати табаки! У тебе, куме, добряча табака! Де береш?

— Та де вона в біса добряча! — відповів кум, зачинаючи березову табакирку, цяцьковану визерунками. — Стара курка й та не чхне!

— Пам'ятаю, — провадив Чуб свої: — мені покійний шинкар Зозуля привіз, яюсь, нюхачки з Ніжина. Що то була за табака! Славно була табака! Ну, як же, куме, що будемо робити? На дворі ж бо темнота.

— Про мене, лишаймось хіба влома, — мовив кум, беручись за закрутку в дверях.

Коли б кум був не сказав цього, то Чуб мабуть, зважився б зостатись, але тепер його ніби щось під'юджувало йти наперекір.

— Таки ні, куме, ходім! Так не годиться, треба йти!

Сказавши це, він уже й гнівався на себе, нащо сказав. Йому було дуже неохота плентатись такої ночі: та його потішало те, що він сам умисне цього захотів і вчинив не так, як йому раджено.

Кум, не подавши ані знаку досади, як людина, котрій бай-дужісінько, чи то вдома сидіти, а чи з дому подаватися, оглянувся кругом, почував пужалном плечі, і двоє кумів помандрували.

Тепер погляньмо, що робить, сама зоставшия дочка-красуня.

Оксані не минуло ще й сімнадцяти, а вже мало не по

всьому світі, і по той бік Диканьки, і по цей бік Диканьки тільки й мови, що про неї. Парубки гуртом проголосили, що кращої дівки й не було ніколи, і не буде ніколи на селі. Оксана знала й чула про все, що про неї говорилося, і вередлива була, як вродливиця. Коли б вона ходила не в плахті та запасці, а в капоті чи що, то порозгоняла б усіх своїх прислужниць. Парубки вганялися за нею табунами, але, стративши терпець, кидали помалу й лицялися до інших, не таких примхливих. Тільки но один коваць був завзятущий та не кидав своїх зальотів, хоч і з ним поводитася ані трохи не краще, як з іншими. Як батько вийшов з хати, вона довго причепурялася та вихилялася перед навеликим в олив'яній оправі дзеркальцем і не могла намилуватися з себе.

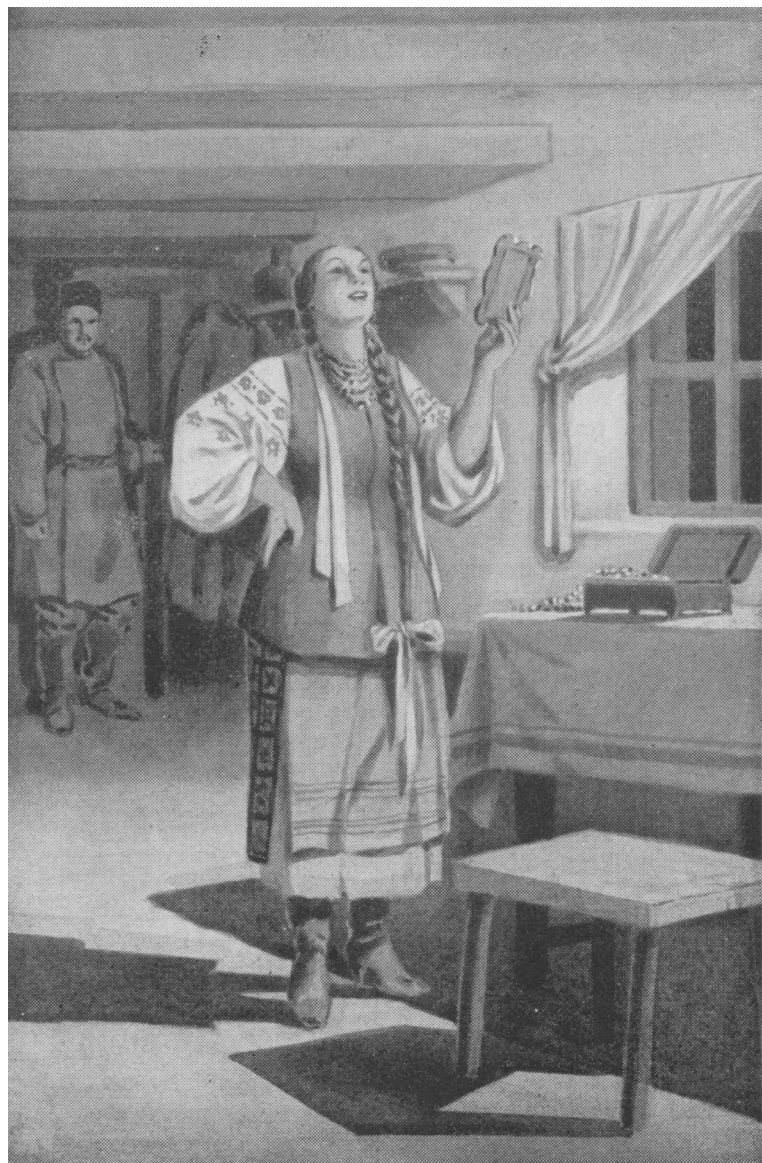
— І чого це надумано славити про мене, буцім то я хороша? — говорила вона, ніби знехотя, для того тільки, щоб хоч про щонебудь побазікати з собою. — Брешуть люди, я й зовсім не гарна

Але майнуло в дзеркалі свіже, жваве, дитинно-юне личко з блискучими чорними очима та невимовно звабливою усмішкою, що вогнем пекла душу, і виступила навіч уся тих слів несправедливість.

— Хіба може й справді чорні брови та очі мої, — провадила красуня, не випускаючи дзеркальця, — такі гарні, що вже інших і на світі немає? Та й яка краса тут у цьому карма-тенькому носі, і в щоках, і в губах? Буцім то гарні мої чорні коси? Ой! Інший злякався б їх увечорі: вони, мов довгі гадюки, переплелись та оплелись круг голови. Я бачу тепер, що я й зовсім не хороша! — І, помалу відхиляючи від себе дзеркало, скрикнула: — Ні, таки вродлива! Ой, яка вродлива! Диво дивне! Яку ж радість дала б я тому, чия буду жінка! Як же милуватиметься з мене мій чоловік! Він і пам'ять стратить! На смерть зацілує.

"От так дівчина, — шепотів, увійшовши тихо, коваль, — і чвалогься вона не так, щоб уже. Може з годину яку стоїть, видивляючися в дзеркалі, надивитися не може, ще й вихвалє себе вголос

— Таке то, парубки! Чи я ж вам до пари? Погляньте но на мене, — провадила гарненька кокетка: — як я павою виступаю; сорочка в мене червоним шовком вишита. А стрічки на голові! Вам і до віку не бачити пишнішого брузументу. Цього всього накупив мені батько, щоб посватав мене най-

кращий молодець у світі. — І усміхнувшись, обернулась вона
га і побачила коваля . . .

Скрикнула й суворо стала перед ним.

Коваль і руки спустив.

Тяжко сказати, що було на чарівному, смаглявому дівочо-
му личку. І суворість була, і крізь суворість прокидалося якесь
глузування з запамороченого коваля; і ледве помітно зроже-
віло личко з досади; і вже це так переплелось і таке було,
не сказати яке хороше, що обцілував би її мільон разів, от
усе, що тоді можна було найліпшого вчинити.

— Ти чого прийшов сюди? — так почала Оксана. — Може
хочеться, щоб випровадила за поріг лопатою? Ви всі майстри
да нас підсипатися. Миттю пронохаєте, як батьків удома нема.
Е! Знаю я вас! Що, скриня моя готова?

— Буде готова, моє серденько, таки по святах буде готова.
Коли б ти знала, скільки наловтузисся я коло неї: дві ночі
не виходив із кузні; зате ж і ніяка пог на не матиме такої
скрині. Залізом окував таким, що не к в і сотникові на та-
радайку, як ходив на роботу до Полтави. А розмалюю! Всю
околицю біленькими своїми ніжками сходи, не знайдеш такої!
По всьому полі покладу квіти червоні й сині. Як жар горі-
тиме. Не гнівайся ж на мене! Дозволь хоч поговорити та
хоч глянути на тебе!

— Хто ж боронить, — говори і дивись!

Тут сіла вона на лаву, і знову заглянула в дзеркало та
взялась чепурити свої коси. Глянула на шию, на нову сорочку,
шовком шиту, і ледве примітне милування з себе самої про-
глянуло на устах, на свіжому лиці і в очах посвітилося.

— Дозволь же й мені коло тебе сісти! — мовив коваль.

— Сідай, — відповіла Оксана, а на устах та в радісних
очах бреніло ще те саме чуття.

— Ясочко моя, зоре моя, Оксано, дозволь же поцілувати
тебе, — сказав заохочений коваль і пригорнув її до себе, спо-
діваючися поцілунка; та Оксана відхилила свої щоки, що вже
от-от не торкав він губами, і відіпхнула його.

— Ще чого тобі захотілося? Йому, як мед, то й ложкою.
Геть від мене, в тебе руки шорсткіші од заліза. Та й сам ти
димом пропахався. Мабуть, геть чисто вимастив мене сажею.

На цім слові підвєсла дзеркало і взяла знову перед ним
чепуритися.

"Не любить вона мене", — думав собі, голову звисивши, коваль. — "Їй усе забавки; а я стою перед нею, мов дурень той і очей не можу одвести. І все так-о стояв би перед нею, і по вік не зводив би очей з неї! Чудова дівчина! Чого б тільки я не дав, щоб дізнатися, що в неї на серці, кого вона кохає. Та ні, вона й гадки не має ні про кого. Вона любить тільки сама з себе; мучить мене, безталанного; а я за журбою й світа не бачу; а я її так люблю, як ніхто на світі не любив і не любитиме ніколи".

— Чи це правда, що мати твоя відьмує? — промовила Оксана і засміялася; і коваль почув, як у ньому все засміялося в середині. Від того сміху тьохнуло серце й тихо заграли жили, а разом і сердито йому стало на душі, що не сила його обцілувати це, милим сміхом осяяне, личко.

— Що мені мати? Ти в мене і мати й батько і все, що тільки є в світі найдорожчого. Коли б мене прикликав цар та й сказав: "Вакуло, ковалю, проси у мене всього, що є найкращого у мене в царстві, все віддам тобі. Звелю для тебе зробити золоту кузню, і куватимеш ти срібними молотами". — "Не хочу", — сказав би я цареві, — "самоцвітів дорогих, ні кузні золотої, ні всього царства. Дай мені краще мою Оксану!"

— Чи ти бач який! Тільки ж і батько в мене сам не випустить рака з рота. Ось побачиш, коли твоєї матері не посватає, — мовила, хитро усміхнувшись, Оксана. — А дівчата чогось не йдуть усе . . . Що воно за знак? Давно б час коладувати. Мені вже нудно стає.

— Господь із ними, моя кралечко!

— Чи й не так? З ними певно придуть і парубки. Ото заведеться гульня! А скільки то вже сміховини всякої наплетуть, тільки здумати!

— То тобі весело з ними?

— Та вже ж веселіше, як із тобою. Ага! Стукнув хтось, чи не дівчата з парубками?

"Чого мені більше сподіватись?" — казав коваль сам до себе. — "Глузує вона з мене. Я не кращий у неї за іржаву підкову. Та коли так, то не діжде ж і інший насміятися з мене. Нехай но тільки помічу добре, хто їй од мене більше до впадоби; то я одучу . . ."

Гуркіт у двері та голос: "відчини", що лунко розлігся на морозі, урвали його думки.

— Стривай, я сам відчиню, — сказав коваль і вийшов у сіни, намисливши нам'яти боки з тієї досади першому, хто б тільки нагодився під руку.

* * *

Мороз узявся дужче, і вгорі так стало холодно, що чорт стрибав з однієї ратички на другу та хухав у кулак, аби хоч якнебудь розігріти заколілі руки. Не штука, правда, й промерзнути тому, хто товкся з ранку по пеклі, де, звісна річ, не такий холод, як у нас зимою, і де, наклавши ковпака та ставши проти огнища, немов би справжній кухмайстер, підпікав він грішників із такою втіхою, як ото господня смажить об Різді ковбасу.

Відьма й сама почула холод, дарма що тепло була одягнена. А через те, піднявши руки вгору, одставила ноги та, прибравши такої постави, як людина, що мчить на ковзунах, жодним суставом не зворухнувшись, спустилась по воздуху, як по льодяній горі, і прямісінько в комин.

Чорт тим самим ладом побрався слідом за нею. Але, що ця тварина прудкіша за всякого фінтика в панчохах, то й не диво, що він наїхав на шию своїй коханці при самім отворі димаря, та й опинилися обоє в просторій печі, поміж горшками.

Мандрівниця відхилила потихеньку заслонку, щоб глянути, чи не наскликав, часом, син її Вакула гостей до хати, та, побачивши, що нікого не було, тільки мішки валялися серед хати, вилізла з печі, зняла теплого кожуха, причепурилась, отож не сказав би ніхто, що вона тільки но їздила на мітлі.

Ковалевій Вакуловій матері було не більше як літ сорок. Не те, щоб хороша, та й не погана була собою. А, проте, як його й бути хорошою, такі літа мавши. Вміла вона, одначе, так причаровувати до себе найстатечніших козаків (а їм, до слова казавши, не так і кортіло за красою), що до неї вчашали і голова, і дяк Йосип Никихворович (звичайно, як дячихи вдома не було), і козак Корній Чуб, і козак же Касян Свербигуз. І нема що казати, уміла таки з кожним обійтись. Ні одному з них і на думку не спадало, що в нього є суперник. Було йшов статечний селянин чи дворянин, як то себе козаки уживають, у кобеняк з відлогою убравшись, в неділю до церкви, або ж як бува негода, до шинку, як же тут його не завітати до Солохи на масні з сметаною вареники, та не побалакати

про дещо в теплій хаті з охочою до розмови та запопадливою господинею? Отож дворянин нарощне для того загинав доброго гаку уперед, як до шинку добувався, — а казав, що по дорозі заскочив. А піде, бува, Солоха, в свято до церкви, в яскраву плахту з китайчатою запаскою вбравшись, а поверх ще й синю юпку з понашиваними з-заду золотими вусиками надіне, та й стане тобі просто правого криласа, то дяк уже, далєбі, закашляється і прищурить момахить очі в той бік. Голова візьме крутити вуса, закладе за вухо оселедця, й до сусіда промовить: — "Ех, та й молодиця ж! Чорт — не молодиця!" — Солоха вклонялася кожному, і кожне думало, що то йому самому.

Проте, хто охочий у чужі діла встрявати, одразу ж і спостеріг би, що Солоха найпривітніша була до Чуба козака. Чуб удівець був, вісім скирт хліба завсідні стояли в нього коли хати. Дві пари волів добрих все висовували свої голови з плетеного лісою хліва й ревли, забачивши на вулиці куму корову чи дядька-бика, бупматого. Цап бородатий дерся аж на стріху та деренчав звідти дерзким голосом, мов городничий, дражнячи на подвір'ї індиків, та обертався задом, як побачить було своїх ворогів-хлопчаків, що дражнилися з його бороди. По скринях у Чуба лежало багато полотен, жупанів та стародавніх кунтушів з золотими брузументами: небіжка дружина його була чепуруха. У городці опріч маку, капусти, соняшників, засівалось щороку дві грядки тютюну. Солоха не від того була, щоб приєднати все це до свого хазяйства, наперед міркуючи, який вона дасть йому лад, коли прибере до своїх рук, і ще більше припадала до старого Чуба. А щоб, бува, якимсь то чином її Вакула не підсипався до дочки його та не спромігся прибрати собі до рук усе чисто, а тоді вже й певна річ, не підпустив би її ні до чого мішатися, вдалася вона до світового засобу усіх кумась, що під сорок мають, — себто почала як мога сварити Чуба з ковалем. Отож, може, й вийшло, що ті всі хитрощі та мудрощі и призвели до того, аж уже де-не-де подейкували старі баби, а вже ж надто як випивалося десь на веселій бесєді лишню чарку, що Солоха нестеменно відьма; що Кізяколупенків парубок таки бачив у неї хвостика з-заду, от не більшого за звичайне веретено; що вона у поза-той четвер чорною кішкою дорогу перебігла; та що до попаді якось свиня прибігла, півнем кричала, нап'яла на голову отця Кіндрата шапку та й побігла назад.

А до того ж, саме як баби про це розводилися, прийшов от собі чередник Тиміш Коростявий. І він нагадався оповісти, як то літом перед Петрівкою саме, коли в хліву спати заліг, соломю під голову підмостивши, він вочевидячки бачив, що от відьма, сама простоволоса, в одній сорочці, та почала корови дойти, а він ані з місця — таке вона йому вчинила, та ще й губи чимсь ізмастила, чимсь таким бридким, що після того плював цілісінкый день. Та цьому всьому не дуже б то й віри йняти, бо самий тільки сорочинський засідатель побачити відьму зможе. Того ж то воі значні козаки тільки рукою махали, такі речі чуючи. "Брешуть, сучі баби!" — на одвіт, бувало кажуть.

З печі вилізши та обсмикавшись, Солоха, хазяйкою доброю бувши, і давай прибирати та все до свого місця ставити; а мішки не чіпала: "це Вакула приніс, нехай же сам і виносить". А чорт тимчасом, ще в комин влітавши та якось то ненароком обернувшись, уздрів Чуба, з кумом попліч, вже від хати далеченько. Умить вилетів із печі, перебіг їм дорогу та й давай розкидати з усіх боків кучугури примерзлого снігу. Знялася метелиця. Забіліло над землею. Сніг крутився туди й сюди мереживом і кидався позаліплювати очі, рота й вуха переходим. А чорт подався знову до комина, добре тямлячи, що Чуб із кумом назад завернеться, заскоче коваля та й, звісно, так уже почаствує, що той довгенько не подумає пензля в руки взяти та малювати дошкульні оті потвори.

Ба й справді, тільки но закурилася метелиця, а вітер почав різати просто в очі, Чуб уже й каювся і, насуваючи дужче на голову відлогу, заходився частувати лайкою себе, чорта й кума. По справді сказати, він тільки вдавав лютого. Метелиця вельми його втішала. До дяка було ще вісім раз далі, як вони пройшли. Подорожні повернули назад. Вітер віяв їм у потилицю; але крізь хуртовину де ж було щось побачити!

— Стривай но, куме! Не туди ми йдемо, здається, — закинув Чуб трохи одійшовши. — Я не бачу ні одної хати. Оце так метелиця! Зверни но куме, трохи он туди, чи не натрапиш, бува, на дорогу; а я тут пошукаю тимчасом. Ну й понесла ж нечиста сила на таку хугу. Не забудь гукнути, як дорогу знайдеш. Ото яку купу снігу напустив сатана в вічі!

Дороги, проте, не було видно. Кум, на бік одійшовши, плентався, плентався в халявистих чоботях туди й сюди, аж натрапив таки прямо на шинок. Зрадивши вельми з такої

знахідки, забув він про все на світі, обтрусився від снігу та й увійшов до сіней, а що кум zostався там десь на вулиці, йому й з голови випало. Чубові тимчасом іздалося, будім він знайшов дорогу; ставши, узяв він був кричати з усієї сили, але кум не надходив і він поклав сам брести. Пройшовши трохи, побачив він свою хату. Величезні замети лежали круг неї й на покрівлі теж. Б'ючи одна об другу заколілими руками, давай грюкати в двері та гукати по-хазяйському на дочку, щоб відчинила.

— Чого тобі тут треба? — зо зла крикнув виходячи коваль.

Впізнавши коваля по голосу, Чуб трохи назад поступився. — "Ей, ні, це не моя хата", — бубонів він сам до себе: — "Де моєї хати не забреде коваль. Знов же таки, як добре придивитись, то й не ковалева. Чия б же то була хата? От тобі й на! Не розшолопав. Та це ж Левченка, що недавно жінку молоду взяв. То ж тільки в нього хата схожа на мою. Не дурно мені ще і зразу трохи дивно здалося, що так скоро прийшов додому. Але Левченко сидить тепер у дяка, це я добре знаю, звідкіля ж тоді коваль? . . Е-ге-ге! Та він учашає до його молодіці. Ось воно що! Гаразд! . . Тепер я все чисто знаю".

— Хто такий, та й чого товчешся під дверима? — крикнув коваль ще гірше, ближче підійшовши.

"Ей, ні, краще не признаватися, хто я такий, — подумав Чуб: — ще наб'є, чого доброго, клятий виродок!" — Та й відповів, змінивши голос: — Це я, чоловіче добрий, прийшов вам на втіху поколядувати трохи попід вікнами.

— К бісу забирайся зі своїми колядками! — скрикнув люто Вакула. — Чого ж ти стоїш там? Чуєш, зараз же мені геть забирайся!

Чуб і сам уже мав цю розумну думку, але й сердито йому стало слухати ковалевого наказу. Здавалось, якась нечиста сила штовхала його щось наперекір сказати. — Що це ти справді розкричався? — мовив він тим самим голосом: а я хочу колядувати та й годі!

— Еге! То словами тебе не вгамуєш. . . — І по цій мові Чуба боляче вперічено по плечах.

— Ага, то це ти, як бачу, заводишся й битись! — промовив він, трохи назад поступаючи.

— Геть звідси! Та геть! — гукнув коваль, даючи Чубові другого стусана.

— То що ж це ти? казав Чуб голосом, що подав і біль, і злість і непевність. — Ти, бачу, не на жарти б'єшся, ще й таки боляче б'єшся!

— Ану, геть! — гукнув коваль, дверима грюкнувши.

— Чи ти ба, який хвабрий! — казав Чуб, зоставшись на вулиці самотою. — Ану, тільки — підійди! Ач, який знайшовся! Ото велика цяця! Думаєш, я на тебе суду не знайду. Ба, ні, голубчику, я піду й до комісара. Я тобі таки добре взнаки дамся! Не подивлюсь я на тебе, що ти коваль та й маляр іще. А які ж там, одначе, спина та плечі: запевне, синці єсть. Мабуть, добре таки набив превражий син. Шкода, що холодно та й кожуха скидати не хочеться. Стривай же, бісів ковалю, чорти б тебе лупили, ще й твою кузню, ти ось у мене ще попостанцюєш! Ну, клятий же шибеник! Але от що: його ж тепер нема вдома. Солоха, мабуть, сама сидить. Гм . . . воно звідси й недалечко; хіба й справді піти. Час тепер якраз такий, що нас ніхто не застане. Може й теє, можна буде . . . Ну, й бив же, клятий коваль!

Тут Чуб, почухавши собі спину, рушив у другий бік. Розкоші, що він сподівався, простуючи до Солохи, применшали біль, і навіть мороз, що гуляв вулицями так, аж чути було скрізь висвисти завірюхи, здавався нестак дошкульний. Часами на його обличчі, де бороду та вуси метелиця намилила снігом управніше од всякого цілюрника, що ото, мов кат, хапає свою жертву за носа, проступала півсолodka міна. Одначе, коли б сніг манячів не з усіх боків перед очима, довго можна було б іще бачити, як Чуб ставав, чухмарив спину, промовляв — "Ну, та й набив же клятий коваль!" — і простував знову далі.

Тоді саме, як верткий з хвостом та з цапиною борідкою ферт літав то з комина то в комин, ладівниця з украденим місяцем, що була в нього при боці на черезплічнику, якое ненароком зачепилась у печі та й розкрилася, і місяць, зкориставшись з нагоди, випурхнув із Солошиного комина та плавко здійнявся на небо. Ясно зробилося. Завірюхи наче й не було. Сніг засяв, мов широке сріблясте поле, і засіявся весь кришталевиими зорями. Мороз пересікся. Парубочі й дівочі гуртки повиходили з мішками. Пісні залунали, і рідко під якою хатою не товпилися колядники.

Місяць аж горить! Трудно розказати, як лобо вештатися такої ночі між дівчатами, співочою та сміхотливою юрбою, чи поміж парубками, охочими на всякі жарти та витівки, які тільки

може навіть ця весела ніч. У добрім кожусі тепло; лица аж пашать на морозі; а на пустоці сам дідько підбиває.

Дівочі гуртки з мішками вдерлися до Чубової хати, обступили Оксану; галас, регіт, балаканина приголомшила коваля. Всі наввипередки хапалися оповісти красуні якусь новину, викладали з мішків та хвалилися паляницями, ковбасами, варениками, що вже чимало наколядували. Оксана, здавалось, була аж надто щаслива та радісна, щebetала то з тією, то з тією і реготалась, не вгаваючи.

У якійсь досаді та заздрості дивився коваль на ті веселощі і цього разу кляв колядки, хоча й сам кохавсь у них без міри.

— Еге, Одарко! — мовила весела красуня, обернувшись до якоїсь із дівчат: — у тебе нові черевики. Ой, які ж бо хороші! Ще й із золотом! Добре тобі, Одарко, є в тебе кому все купляти: а от мені ніхто не добуде таких ловких черевиків.

— Не тужи, любя моя Оксано! похопився коваль, — я тобі добуду такі черевички, що мало яка й панночка носить.

— Ти? — сказала скоро та згорда глянувши на нього Оксана. — Цікава б я знати, де ти допнеш такі черевики, щоб наділа я на свою ногу. Хіба принесеш ті самі, що посить царця.

— Бач, яких забажалось! — закричали, сміючись, дівчата.

— А так, — провадила красуня згорда: — будьте ви всі за свідків, якщо коваль Вакула та принесе ті самі черевики, що царця носить, то от вам слово, що вийду зараз же за нього заміж.

Дівчата забрали з собою примхливу красуню.

— Смійся, смійся! — промовляв коваль, виходячи слідом за ними. — Я й сам сміюся з себе. Думаю, та ніяк не збагну, де це дівся розум мій? Вона мене не любить — що ж, Бог з нею! Будім то на всьому світі тільки й є, що Оксана. Хвалити Господа, дівок багато є хороших і без неї на селі. Та й що Оксана? З неї ніколи не буде хазяйки доброї; їй тільки шори та вбори на думці. Ні, годі, час покинути ці дурощі.

Але саме тоді, як коваль мав набратися зваги, якась нечиста сила появляла перед ним веселий Оксанин образ, що насмішкувато проказував: "Добудь, ковалю, царипині черевички, вийду за тебе заміж!" — все в ньому каламутилося, і він тільки й гадки мав, що про Оксану.

Гуртки колядників, парубоцтво окреме, дівоцтво окреме, поспішали з одного кутка на другий. Але коваль ішов, світа не бачучи, байдужий до тих веселощів, що колись більше за всіх у них кохався.

*   *
*   *

Чорт тимчасом не на жарт розманіжився у Солохи: цілував їй руки з такими вихилясами, як засідатель попівні, хапався за серце, охкав та ознайомив, без сорому казка, що коли вона не погодиться задовольнити його жаги та не виланує якслід, то він ладен на все; утешиться, а душу запроторить прямісінько до пекла. Солоха була нестак і твердого серця, до чого ж чорт, як здорові знаєте, грає з нею в одну дудку. Вона таки любила, нівроку, щоб за нею упадали, і рідко коли бувала без товариства, цей же вечір, одначе, збиралася перебувати самотою, бо всіх значних людей у селі закликано було на кутю до дяка. Але все обернулося по-іншому: чортяка тільки но напосівся, свого добиваючись, як зненацька почувся голос дебелиго голови. Солоха побігла відчиняти, а спритний чорт забрався у мішок, що лежав долі.

Голова, обтрусивши сніг зо своєї капелюхи та перехиливши з Солошиних рук чарку горілки, розказав, що він не пішов до дяка, бо знялася завірюха, а побачив світло в її хаті та й завітав до неї, вечір з нею перебути.

Не встиг голова договорить, як у двер загнукало знов і почувся дяків голос

— Сховай мене денебудь, — шепотів голова — Мені не охота тепер з дяком зустрічатися.

Солоха думала довго, куди б його заховати такого дебелиго гостя; аж таки вибрала найбільшого мішка з вугіллям: вугілля висипала в бодню, і дебелий голова забрався з вусами, з головою та з капелюхом у мішок. Дяк увійшов, покректуючи та потираючи руки, і оповістив, що в нього не було нікого, і що він сердечно радий нагоді побавитись трохи в неї, та що й метелиця, навіть, його не злякала. Тоді приступив до неї, кашлянув, усміхнувся, доторкнувся своїми довжелезними пальцями до її заголеної, повненької руки, і промовив, виявляючи на виду й лукавство і самовдоволеність.

— А що це у вас, велеліпная Солохо? — і сказавши, одскочив він назад трохи.

— Як то — що? Рука, Йосипе Никихворовичу! — відповіла Солоха.

— Гм! Рука! Хе-хе-хе! — промовив сердечно радий з такого свого почину дяк і пройшовся по кімнаті.

— А це що у вас, дражайшая Солохо? — запитав він з таким самим виглядом, підскочивши до неї знову і торкнувши за шию та відскакуючи так само назад.

— Буцім то не бачите, Йосипе Никихворовичу! — відповіла Солоха. — Шия, а на шиї намисто!

— Гм! На шиї намисто! Хе-хе-хе! — і дяк знову пройшовся по хаті, потираючи руки.

— А це що у вас, незрівняная Солохо? . . . — не знати, до чого б тепер торкнувся дяк своїми довжезними пальцями, та раптом застукотіло в двері й зачувся козака Чуба голос.

— Ой, Боже мій, чужостороння людина! — скрикнув переляканий дяк. — Що ж тепер буде, як застукать особу мого стану? . . . Донесеться до отця Кіндрата . . .

Та дяк опасаючися чогось іншого: він боявся більше того, не дізналася б часом його жіночка, що й так уже страшною рукою своєю зробила з його товстої коси мизереньку кіску.

— Бога ради, Солохо, моя добродійко, — говорив він, тримтячи всім тілом. — Добрість ваша, еже сказано в писанії Луки, глава тринад . . . трин . . . Стукають, далєбі стукають! Ой, схойайте ж мене денебудь!

Солоха висипала вугілля в бодню з другого мішка, і не дуже тілистий дяк заліз у нього та й примостився на самому дні так, що поверх нього можна б насипати іще якогось півмішка вугілля.

— Добривечір, Солохо! — сказав, увіходячи до хати, Чуб. — Ти, може, мене й не сподівалась, га? А правда ж, не сподівалась? Може я перебив . . . — провадив Чуб, удавши на лиці жартівливу та значущу міну, котра наперед давала знати, що лемехувата голова його моцувалася й наставлялася на якусь уціпливу та премудру штуку. — Може ви тут і розважалися з ким! . . . А може ти й кого сховала вже, га? — І радіючи вельми з такого свого дотепу, Чуб засміявся, тішачись в душі, що він сам один здобувся на ласку в Солохи.

— Ну, Солохо, дай но там чарчину. Я думаю, горляку чисто заморозило цим клятим холодом. І послав же Бог таку

ніч проти Різдва! Як закуріло, чуєш, Солохо, як закуріло . . .
От задубли руки: не розстебну кожуха! Як закуріла метелиця . . .

— Відчини! — закричало з надвору, грюкаючи в двері.

— Хтось либонь стукає? — сказав Чуб, урвавши мову.

— Відчини! — закричало ще дужче.

— Це коваль! — мовив, хапаючись за капелюх, Чуб: — слухай, Солохо: де знаєш, сховай мене; я нізачо в світі не хочу навертатись на очі отому виродкові триклятому, бодай йому, чортовому синові, повискакували під очима синці, як копці!

Солоха, і собі злякавшись, метушилась по хаті, мов очам-ріла і, стративши голову, показала Чубові лізти в той самий лантух, де вже сидів дяк. Бідолашний дячина не насмів ані кашлянути, ані закредтати з болю, коли тяжкий дядько витеребився йому трохи на голову та розіклав свої намерзлі на снігу чоботи по обидва боки його висків.

Коваль увійшов, ні слова не кажучи, шапки не знімаючи, і сливе повалився на лаву. Знати було, що він у дуже поганому гуморі.

Тоді саме, як Солоха зачиняла за ним двері, хтось постукав ізнову. То був козак Свербигуз. Цього вже аж ніяк не можна було заховати в мішку, та й лантуха такого не знайшов би. Він був за самого голову товстіший, а довший ще од Чубового кума. То ж Солоха запровадила його на город, щоб вислухати од нього все, що він мав їй сказати.

Коваль утупляв очі по кутах своєї хати, прислухаючись часом до колядок, що широко лунали по всьому селу; аж потім подивився на мішки: навіщо лежать тут мішки оці? Іх давно б час прибрати звідси. Через любощі оті дурні, я зовсім з глузду зсунувся. Взавтра свято, а в хаті й досі валяється всякий мотлох. Однесу їх до кузні!

Коваль нагнувся до величезних мішків, позав'язував їх дужче і наставився завдати собі на плечі. Але, бачилось, Бог знає де вітав він думками, бо почув би інакше, як зашипів Чуб, коли волосся йому зашморгнула зав'язка, а дебелий голова мало не в голос почав був гикати.

— Невже ж не виб'ю з голови собі Оксани тієї поганої? — говорив коваль: — Не хочу й гадки про неї мати; а думки все снуються, та, як на злість, все про неї та й про неї. І як це воно так робиться, що думка проти волі лізе тобі в голову?

Що за нечиста сила, мішки ніби чогось поважчали! Сюди, мабуть, накладено ще чогось, крім вугілля. Дурень я! Я й забув, що тепер мені все здається тяжче. Колись, бувало, згинав у одній рупі п'ятаки мідні та кінські підкови; а тепер мішків з вугіллям не піді йму. Скоро вже й од вітру валитимусь. Та ні ж бо! — гукнув він, помовчавши і підбадьорившись, — що я за баба, справді! Ніхто не діжде насміятися з мене! Хоч би й десять таких мішків, усе підійму! — І швидко завдав собі на плечі мішки, що їх не донесли б і двоє дужчих чоловіків. — Візьму й цього, — додав, підіймаючи невеличкого, де, скорцюбившись, лежав на самому дні чорт. — В цей, здається, я поскладав свій струмент. — Сказавши це, він вийшов із хати, насвистуючи пісню:

Мені з живкою не возиться.

Голосніше та дужче розлягалися вулицями пісні, регіт та крики. Юрби метушливого народу побільшали ще від прийдіх із сусідніх сіл. Парубки жирували й казилися досхочу. З-поміж колядок вибивалася якась весела пісня, що тут таки на місці хапався скласти котрийсь із молодиків. А то раптом якийсь один із юрби, замість колядки, пік щедрівку й на всі заставки горлав:

Щедрик, ведрик, —
Дайте вареник!
Грудочку кашки,
Кільце ковбаски!

См хом частували штукаря. Маленька кватирочка відчинялася, і суха ручка бабусина (що сама з поважним батьком тільки й zostавалася вдома) висувалася з вікна з ковбаскою чи й шматком пирога. Парубки та дівчата навперейми наставляли мішки і підхоплювали свою здобич. В іншій місці, парубки, з усіх боків позаходивши, обставили кругом двчат: галас, гамір; той кидає грудкою снігу, той видирає мішка з усячиною. А там дівчата переймали парубка, давали йому стільця, і він сторч головою пускався долі з мішком разом. Здавалося, геть усю ніч готові гуляти. А ніч як на те так розкішно мріє. Та ще ясніший здавався місяць від ясного снігу.

Коваль став із своїми мішками. Зачувся йому з-межи дівочого сміху в гурті тоненький сміх Оксани. Всі жили йому затріпотіли; та й скинувши мішки на землю, аж дяк, що на

самому дні пробував, заохкав, забившись, а голова вже на весь голос гикнув, подався він з малим мішком за плечима разом з гуртом парубків, що рупали услід за тою дівочою купкою, звідки зачувся йому голос Оксани.

— Так оце ж вона! Як царця стоїть собі та очима чорними виблискує. Щось їй оповідає той парубок показний: утішне щось, знати, бо сміється. Та вона все сміється. Помалу, будім не з своєї волі, і сам не знаючи як, протовпився коваль у гурті та й став коло неї.

— Агов, Вакуло! І ти тут! Здоров — промовила красуня з тою усмішкою, що, трохи не з ума-розуму Вакулу зводила. — Ну, та й чи наколядував що? А черевики, що париця носить, добув? Добудь черевики, вийду за тебе! — І зареготавшись, утікла з гуртом дівчат.

Як укопаний, стояв коваль на місці. — Ні, не можу; не сила моя більше... — сказав він. — Але, Боже ж ти мій, чому вона така з біса хороша? Очі її, її мова, все чисто, так от і пече, так і пече... Ні, та не сила вже й перемогти себе. Час уже покласти край усьому: пропадай, душе, пропадом, піду втоплюся в ополонці та й споминайте, як звали!

Зважливо рушив він з місця, догнав гурт дівочий, порівнявся з Оксаною і сказав твердим голосом:

— Прощай, Оксано! Шукай собі жениха довподоби, вари воду з кого хочеш: а мене не побачиш уже більше на цім світі

Красуня, немов здивована, хотіла щось сказати, — але коваль махнув рукою та й утік.

— Куди, Вакуло? — кричали парубки навздогінці ковалев

— Прощайте, браття! — відгукнувся коваль. — Побачимось на тому світі, як Бог допоможе; а на цьому вже не гуляти нам раздм. Прощайте та не згадуйте лихом. Перекажіть там отцеві Кіндратові, щоб одслужив панахиду за мою грішну душу. Свічок перед іконами чудотворця та Матері Божої, каюсь, не обмалював через суєту мирську. Все добро, що найеться в моїй скрині, на церкву Божу. Прощайте!

Цеє мовивши, коваль припустився бігти знову з мішком за плечима.

— Він спав з розуму! — говорили парубки.

— Пропаша душа! — побожно прожебоніла бабуся, що якраз на те нагодилась: — піду но я та розкажу, як коваль повісився!

Вакула тимчасом, пробігши рулинь кілька, став одвести дух. — "Куди це я справді біжу?" — подумав собі, — "буцім то все вже пропало! Спробую ще такого способу: зайти до запорожця Череватого Пацюка. Він, кажуть, накладає з усіма чортами і зробить усе, що тільки схоче. Піду, адже душі однаково прийдеться загинати".

На цім слові чорт, що довго лежав, ані ворухнувся, аж підскаочив у мішку з радости; та коваль, подумавши, що сам він якось зачепив мішка рукою, а мішок з того й заворушився, ударив по ньому дужим кулаком і, струснувши ним на плечах, попростував до Череватого Пацюка,

Череватий Пацюк цей таки був колись запорожцем; але чи його прогнали, чи він сам утік із Запорожжя, цього ніхто не знав. Давно вже, літ із десять, а може й п'ятнадцять, проживав він у Диканці. На взріст хоч і невеликий, то завширшки він був таки добре уважистий. Ходив до того в таких просторих шараварах, що як би широко не ступив, ніг зовсім не було знати, і здавалося, чи не винницький казан суне вулицею. Мабуть саме через це прозвали його Череватим. Не минуло й тижн в кілька, як прибув він до села, а всяке вже знало, що він характерник. Боліло що часом у кого, зараз кликав Пацюка: а Пацюк тільки но пошепче слів кілька, і хворобу наче рукою хто здійме. Було, зголоднілий дворянин удавиться кісткою з риби. Пацюк умів так до діла вдарити кулаком у спину, що кістка трапляла куди їй слід, не зробивши ніякої шкоди дворянському горлу. Останніми часами рідко коли можна було його побачити денебудь. Може лінувався, або через те, що пролазити в двері щорік ставало йому тяжче. Тоді миряни, як кому чого треба було, самі вже мусіли приходити до нього.

Не без страху коваль відчинив двері і побачив Пацюка, що по-турецькому сидів на долівці перед невеликою діжечкою, де стояла миска з галушками. Ця миска, як назнарошне, стояла урівні з його ротом. Не рухнувши й пальцем, він нахилив трохи голову до миски й сьорбав юшку, хапаючи од часу до часу губами галушки.

— Ні, пей, — подумав собі Вакула: — пей — ще ледачіший од Чуба: той, принаймні хоч їсть ложкою; а пей не хоче й рукою рухнути.

Пацюк, певне, щиро напосівся на галушки, бо, бачилось, зовсім і не помітив, що прийшов коваль, — а той, ледь щоріг переступивши, низенько йому вклонився.

— Я до твоєї ласки прийшов, Пацюче! — сказав Вакула, вклоняючися знову.

Товстий Пацюк підвів голову та й знову заходився коло галушок.

— Кажуть люди, що ти, не прогнівайся на цьому слові . . . — сказав коваль, набираючись одваги: я завів про це мову не для того, щоб тебе зобидити чимнебудь, — кажуть, буцім то ти доводишся трохи свояком чортові.

Промовивши теє, Вакула злякався, що повів свою розмову навпростець та не підправив якслід гострих слів, і начуваючись, що Пацюк, схопивши діжечку разом з мискою, шпурне йому просто в голову, щоб, бува, гаряча юшка з галушок та не забризкала йому обличчя.

Але Пацюк глипнув очима й знову заходився сьорбати галушки.

Обсмілілий коваль одважився мову далі провадити.

— Прийшов я до тебе, Пацюче, дай тобі Боже всього, до бра всякого до схочу, хліба в пропорції! (Коваль таки вмів як коли вкинути модне слівце; наламався в цьому, бувши ще в Полтаві, як розмальовував сотникові дерев'яного паркана). Пропадати доводиться мені грішному! Ніщо не помагає на світі! Що буде, те й буде, а мушу просити ласки у самого чорта. Ну, як же; Пацюче? — казав коваль, бачучи, що той ні пари з уст: — що маю робити?

— Коли треба чорта, то й іди собі до чорта! — відказав Пацюк, не зводячи на нього навіть очей та наминаючи далі свої галушки.

— Для цього ж то саме я й прийшов до тебе, — казав коваль кланяючися: бо опріч тебе, певно, ніхто на всім світі не знає до нього дороги.

Пацюк ні слова, доїдає собі галушки та й годі.

— Зроби ж ласку, чоловіче добрий, не відмовляй! — напоідав коваль: — чи свинини, чи ковбас, муки гречаної, ну, скажімо, полотен, пшона, чи ще чогось іншого, коли там треба буде . . . як це, звичайно, поміж добрими людьми поводитья . . . не пожалую . . . Розкажи хоч, як, приміром сказати, награтити до нього на дорогу?

— Тому не треба далеко ходити, у кого чорт за плечима, — промовив байдуже Пацюк, і бровою не моргнувши.

Вакула витріщив на нього очі, буцім тому на лобі було написано, що ці слова означають. — "Що це він торочить?"

— допитувався він мовчки; а роззявлений рот був наготові прогинути, як галушку, перше- ліпше слово.

Та Пацюк мовчав.

Тут помітив Вакула, що ні галушок, ні діжечки перед ним не було, а замість них стояло на долівці дві дерев'ян! миски; одна була повна вареників, друга сметани. Думки та очі йому мимохіть обернулися до цієї страви. — "А ну подивлюсь", — говорив він сам до себе: — "як от Пацюк вареники їстиме. Нахилитись, щоб сьорбать, як галушки, йому певно не захочеться, та й не можна: бо треба ж вареника перше в сметану вмочити"

Не встиг він подумати цього, як Пацюк роззявив рота; подивився на вареника і ще більше роззявив рота. Тоді вареник виплюснувся з миски, шубовснув у сметану, перекинувся на другий бік, підскочив дороги і якраз потрапив йому в рот. Пацюк з'їв і знову роззявив рота і вареник тим самим ладом помандрував за першим. А його тільки й роботи було, що жувать та ковтати.

Бач, яка чудасія! — подумав коваль, роззявляючи з того дива рота, і зараз же помітив, що вареник преться і йому в рот, та вже, навіть, помастив губи в сметану. Відштовхнувши вареника та обтерши губи, коваль почав роздумувати про те, які то химерні речі бувають на світі та до яких тільки мудраців доводить людину нечиста сила і намислив собі, що один тільки Пацюк і може стати йому до помочі. — Поклонюсь йому ще, хай розтлумачить якслід . . . Одначе, що це за чорт! Та же сьогодні голодна кутя, а він наминає вареники, вареники скоромні. Який з мене справді дурень! — Стою отут та гріха тільки набираюся! Назад! — і побожний коваль прожогом кинувся з хати.

Але чорт, що сидів у мішку та задалегідь тішився, не міг подарувати, щоб із рук йому вислизнула така добра здобич. Скоро коваль скинув мішка, він вискочив із нього та й сів верхи йому на шию.

Мороз пішов поза шкурою ковалеві. Перелякавшись та зблідши, не тямив він, що й почати, та націлівся був перехреститись . . . Але чорт, схилившись своїм собачим писком йому на праве вухо, промовив.

— Це я — твій друг, все зроблю для товариша та друга! . . . Грошей дам, скільки схочеш, — писнув йому на ліво вухо. —

Оксана буде сьогодні ж таки наша, — прошепотів він, нахилиючи свій писок знову над правим ухом. Коваль стояв замислений.

— Згода, — мовив він нарешті. — За таку ціну твій буду.

— Чорт сплеснув у долоні й почав з тієї радости гасати на ковалевій шиї. — "Аж допіру попався, ковалю!" — розмишляв сам із собою: — "тепер же я, голубчику, віддячу тобі за всі твої малювання та небилиці, що вигадував на нас, чортів. Що тепер скажуть мої товариші, дізнавшись, що найбогобоязливіша на все село людина та в моїх руках?"

Тут чорт засміявся з радости, задумавши, як то дражнитиметься в пеклі з усього хвостатого кодла, як лютуватиме кривий чорт, котрого вважали з-поміж них найспритнішим до вигадок.

— Ну, Вакуло: — пропищав чорт, все не злязачи з шиї, ніби боявся, щоб той часом не втік: — Ти ж сам знаєш, що без контракту нічого не робиться.

— Гаразд, — відповів коваль: — у вас, чував я, розписуються кров'ю: стривай но, ось я дістану цвяха в кишені!

Тут він заклав рукою назад — та й хіп чортяку за хвіст.

— Ото який жартун! — писнув, сміючись, чорт. — Ну, годі, буде вже пустувати!

— Стривай но, голубчику! — крикнув коваль. — А ось як тобі сподобається? — Кажучи теє, він поклав хреста, і чорт зробився тихий та лагідний, як ягнятко. — Та стривай бо, — додав стягаючи його за хвіст на землю — знатимеш тепер у мене, як то під'юджувати на гріх добрих людей та християн чесних.

Коваль миттю скочив на нього, як на коня, і підняв руку перехрестити.

— Змилуйся, Вакуло, — жалібно простогнав чорт. — Все, чого тобі тільки треба, все зроблю, пусти тільки душу на покаяніє: не клади на мене того страшного хреста!

— Ага, ось яким голосом заспівав, німота триклята! Тепер знаю, що робити. Вези мене зараз же на собі! Чуєш? Та лети, як птиця! — Куди саме? — промовив смутний чорт.

— В Петербург, просто до цариці! — І коваль отерп зі страху, бачучи, що здіймається над землею.

* * *

Довго стояла Оксана, роздумуючи про чудні ковалеві слова. Уже в серці їй щось казало, що вона дуже немилосердно обійшлася з ним. — "Що, коли він справді наважиться на яку страшну річ! Чому не так! Може з горя покохає іншу і з тієї злости почне взивати її першою на все село красунею? Та ні, він мене любить. Я ж така гарна! Він мене нізащо в світі не проміняє; це він так собі сваводить, прикидається. Йї годинки малої не мине, як прийде глянути на мене. Я й справді недобра. Треба буде, буцім то знехотя, датись йому тоцілувати. Ото зрадіє! — І пустотлива красуня вже жартувала зі своїми подругами.

— Стривайте, — сказала котрась із них; он коваль забув мішки свої; гляньте но, що за страшенні мішки. Він не по нашому наколядував: певне, сюди по цілій чверті барана кидали, а що вже ковбас та хліба, то й не злічити. Ото розкіш! Цілісінькі свята можна об'їдатись.

— Це ковалеві мішки? — підхопила Оксана: — Тягнімо їх мерщій до мене в хату, та подивимось гарненько, чого він сюди понакладав.

Всі сміючись пристали на таку вигадку.

— Але ми їх не підійmemo! — закричали раптом усі, силуючися зворухнути лантухи.

— Стривайте но, озвалась Оксана: — збігаймо хутенько та одвеземо санками!

Та й подалися гуртом по сани.

Невільникам таки добре набридло сидіти в мішках, хоча дяк і розколупав для себе пальцем чималу дірку. Коли б же ж ще не було народу, то може б він і домудрувався якось вил'зти; але вилазити з мішка привселюдно та на сміх себе виставляти . . . от що його стримувало, і він поклав собі чекати, тільки злегка покректуючи під Чубовими негречними чобітьми.

Чуба й самого он як кортіло на волю, почувуючи, що під ним щось таке лежить, сидіти на чому страх як було негаразд. Але зачувши доччин рішенець, він заспокоївся і не хотів уже вилазити, міркуючи собі що до хати треба було пройти щонайменше ступенів з сотню, а то ще й другу. А як вилізе, то треба буде причепуритись, застібнути кожуха, підперезатись, — скільки то праці! Та й капелюх зостався в Солохи. То вже нехай краще дівчата завезуть на санях.

Одначе, сталося зовсім не те, чого Чуб сподівався: як дівчата побігли по сани, тоді якраз виходив із шинку сухорлявий кум, розснащений та невеселий. Шинкарка аж ніяк не хотіла йому поборгувати; думав дочекатись, чи не прийде таки часом який побожний дворянин та не почастиє його; але всі дворяни, як на злість, сиділи по хатах та їли кутю зі своїми, як і годиться статечним христіянам.

Роздумуючи, який то тепер став народ непутящий, та яке луб'яне серце має жидівка, що торгує горілкою, кум набрів на мішки і став здивований.

— Бач які лантухи хтось покинув на дорозі! — сказав він, оглядаючись на всі боки: — тут, мабуть, є й свинина. Та й поталанило ж комусь наколядувати стільки всякої всячини! Ото здоровецькі мішки! Понабивано їх, скажімо, самими гречаниками та коржами, і то добре. А коли б були тут тільки но паляниці, і то в смак: шинкарка за кожную паляницю дає вісьмину горілки. Треба швидше прибрати, щоб ніхто не побачив.

Тут завдав собі на плечі мішка з Чубом та з дяком, одначе почув, що був він надто тяжкий.

— Е, ні, важко буде самому нести, — промовив. — Та ось, як на те, іде ткач Шапуваленко. Здоров, Остапе!

— Доброго здоров'я, — одказав зупинившись ткач.

— Куди йдеш?

— А так. Іду, куди ноги несуть.

— Поможи, чоловіче добрий, мішки віднести. Колядував хтось, видко, та й покинув серед дороги. Добром поділилось по-половині.

— Мішки, кажеш? А з чим же мішки, з книшами чи з паляницями?

— Та, думаю, тут усього доволі.

Виламали похапцем із ліси по кілку, поклали на них мішка та й понесли на плечах.

— Куди ж понесем його? До шинку? — запитав ткач по дорозі.

— Та й я б так думав, що до шинку; коли ж не повірять проклята шинкарка, подумає, чого доброго, що десь украли; до того ж я ось тільки з шинку. Однесімо його до мене в хату. Ніхто нам не стане на заваді: жінки немає вдома.

— Таки справді нема вдома? — запитав обережний ткач.

Хвалити Господа, ми не зовсім ще з глузду зсунулись, — мовив кум: чорт би хіба поніс мене туди, де вона. Вона, певно, тягатиметься з бабами аж до білого дня.

— Хто там? — крикнула кумова жінка, зачувши в сінях гармидер, що нарobili двоє приятелів з мішком, та відчиняючи двері.

Кум так і остовпів.

— От тобі й на! — мовив ткач, опускаючи руки.

Кумова жінка була така цяця, яких чимало по білому світі. Як і чоловік її, вона сливе ніколи не сиділа вдома, а трохи не цілісінькими днями вешталася по всяких кумасях та заживних бабках підхвалявала й під'їдала з великим смаком, та билася тільки ранками з чоловіком своїм, бо тільки на цю пору і бачилась з ним часом. Їхня хата була удвоє старіша за волосного писаря штани, стріха подекуди світила дірами. З ліси тільки рештки бовваніли, бо то ж усяке, як рушало з дому ніколи не брало дрючка од собак надіючися, що йшовши побіля кумового города і висмиче собі якого схоче з його ліси. В печі не топилося днів зо три. Все, що нажебрає, було, мила дружина по добрих людях, ховала вона, яко мога, од свого мужа і не раз самоправно відбирала у нього здобич, коли той не вспішався пропити її в шинку. Кум, хоча й яку мав спокійну вдачу, не любив поступатися перед нею, а через те мало не завсіди виходив із дому з попідбиваними очима, а люба його жіночка, охкаючи, пленталась розказувати бабам, як то бешкетує її чоловік та як він її збив.

Тепер можна собі уявити, як спантеличила ткача з кумом така несподіванка. Опустивши мішка, вони позаступали його собою ще й полами прикрили; та було вже пізно: кумова жінка хоча й погано бачила старими очима проте мішка спостерегла.

— Оце то добре, — сказала вона з яструбиною радістю в погляді. — Це добре, що наколядували стільки. Так от добрі люди завжди роблять. Тільки ні, щось мені здається, чи ви не підчепили денебудь. Покажіть мені, зараз же, чуєте, покажіть зараз свого мішка!

— Лисий дідько тобі покаже, а не ми, — мовив, одваги набравшись, кум.

— Яке тобі діло? — додав ткач. — Ми наколядували, а не ти.

— Ні, ти мені покажеш таки, мерзенний п'яного! — верснула жінка, вдаривши високого кума кулаком у підборіддя та добираючись до мішка.

Але ткач та кум одважно заступили мішка і присилювали її оступитися назад. Не встигли вони опам'ятатись, а дружина вже вискочила в сіни з коцюбою в руках. Хвацько звезла коцюбою чоловіка по руках, ткача по спині — і вже стояла коло мішка:

— Як же це ми допустили її? — сказав, прочумавшись, ткач.

— Еге, як ми допустили! А чом ти допустив? — відповів спокійно кум.

— У вас коцюба чи не залізна часом? — зауважив по недовгій мовчанці ткач, чухаючи спину. — Моя жінка купила того року на ярмарку коцюбу; дала півкопи; дак та нічого... не дошкуляє.

Тимчасом переможниця-жінка, поставивши на долівку каганця, розв'язала лантуха і заглянула в нього.

Та, мабуть, старечі її очі, що так добре побачили були мішка, цього разу обмилились.

— Е, та тут лежить цілий кабан! — скрикнула вона, плеснувши з радощів у долоні.

— Кабан! Чуєш, цілий кабан! — штовхнув ткач кума — а все ти наробив.

— Та так уже й буде... — знизнув плечима кум.

— Як то так? Чого ж ми поставали, відберімо мішка! Ну, починай

— Відійди геть! Оступись, кажу. Це наш кабан! — кричав підступаючи ткач.

— Геть забирайся, чортяча бабо, це не твоє добро! — казав, і собі наближаючись, кум.

Жінка взялася знову до коцюби; але Чуб саме тут виліз із мішка та й став серед сіней, потягаючись, як чоловік, що тільки но прочумався після доброго сну.

Кумова жінка скрикнула, об поли руками вдарившись, і всі, несамохіть, пороззявляли роти.

— Що це вона дурна каже: кабан! Це ж не кабан! — закинув кум. вилупивши очі.

— Чи ти ба, якого чоловіка вперло в мішок! — сказав ткач, одсахнувшись із того ляку: — що хоч кажи, хоч лусни, а тут без нечистої сили не обійшлося. Та він же і в вікно не пролізе.

— Та це ж кум? — скрикнув кум, придивившись.

— А ти ж думав хто! — усміхаючись мовив Чуб. — Правда, славно удав я з вами штуку, а ви вже, бачця, збиралися мене

з'їсти замість свинини? Стривайте но, я вас потішу: в мішку лежить ще щось таке, коли не кабан, то запевне порося, чи інша яка живність. Підо мною усе щось ворушилось.

Ткач та кум метнулись до мішка: господиня вчепилася собі з другого боку, бірка счинилась би знову, коли б дяк, побачивши тепер, що нема куди дітись, не видряпався з лантуха.

Кумова жінка, остовпівши, випустила в руки ногу, за яку взялася була волочити дяка з мішка.

— Ось і другий ще! — закричав зляканий ткач: — чорт зна яке настало на світі . . . аж голова морочиться . . . Не ковбаси й не паляниці, а людей беруть та й кидають у мішки.

— Це дяк! — мовив більше за всіх здивований Чуб; — От тобі й на! Оце то Солоха! Посадовити в мішок . . . То ж то я бачу, у неї в хаті повно мішків . . . Тепер знаю я все: у неї в кожному мішку сиділо по двоє чоловіка. А я ж думав, що вона тільки по мені одному . . . от тобі й Солоха.

* * *

Дівчата трохи здивувалися, не знайшовши одного мішка.

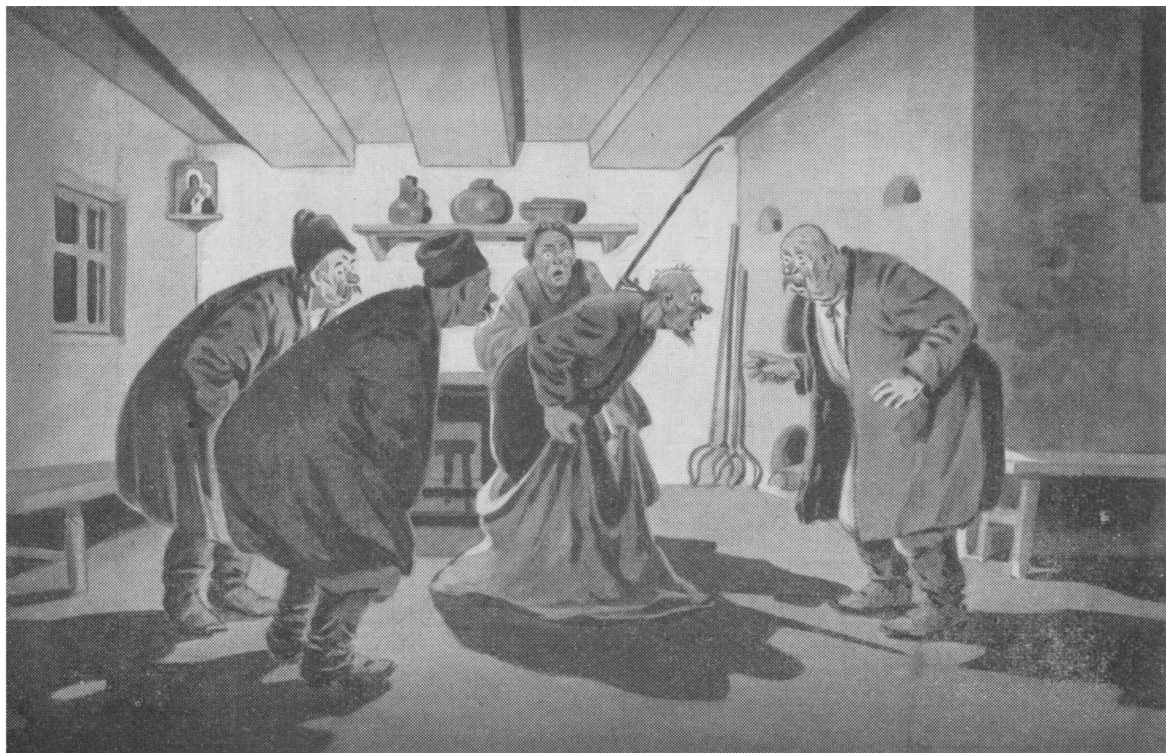
— Нічого робити, буде з нас і цього, — щebetала Оксана. Всі гуртом узялися до мішка й поклали на сани.

Голова надумався мовчати, так собі міркуючи: коли він закричить, щоб його випущено та розв'язано мішка — дурні дівчата порозбігаються, здумають, що у мішку диявол сидить, і він зостанеться на вулиці, може, й до завтраго.

Дівчата, тимчасом, одностайно узялися за руки, помчали, як вихор, санками по скрипучому снігу. Не одна й не дві з них, пустуючи, сідали на гринджолята: інші, знову, вилазили аж на самого голову. Голова поклав усе перетерпіти. Нарешті, приїхали, відчинили навстіжень оінешні й хатні двері й з реготом утягли мішка. — Побачимо, що то лежить тут! — закричали всі, кинувшись розв'язувати

Тут ікавка, що не давала голові просвітлої години увесь час, поки сидів він у мішку, до того розходилася, що він почав ікати та кашляти на всю пельку.

— Ой, та тут сидить хтось! — закричали всі і з переляку кинулись прожогом у двері.

— Що за нечиста мати! Куди це вас несе, як очманілих? — запитав увіходячи в двері Чуб.

— Ой, тату! — промовила Оксана: — хтось сидить у мішку.

— В мішку? Де ви його видерли, цього мішка?

— Коваль покинув його насеред дороги, — відповіли гуртом.

— Ну, чи не казав же я, — подумав собі Чуб. — Чого ж ви полякались?

— Подивимось: ну бо, чоловіче, просимо не прогніватися, що не називаємо на ймення та по-батькові, вилазь но з мішка!

Голова виліз.

— Ой! — скрикнули дівчата.

— "То й голова заліз туди само", — говорив сам до себе вражений Чуб, оглядаючи його з голови аж до п'ят. — "Од воно як . . . Е! . ." — більше він нічого не міг сказати.

Голові й самому було дуже ніяково, і він не знав, бідолаха що почати.

— А надворі, мабуть, таки холодненько! сказав він, до Чуба звертаючись.

— Морозець є, — одказав Чуб. — А дозволь спитати, чим то ти мастиш свої чоботи, — смальцем, чи, може, дьогтем? — Зовсім не те мав на думці сказати, хотілося йому поспитати: — як це ти, голово, та заліз у цей мішок? — але не розумів, як вимовилось зовсім що інше.

— Дьогтем краще, — сказав голова. — Ну, бувай здоров, Чубе! — Та й вийшов з хати, насунувши капелюха.

— Ну й навіщо це я запитав, з дурного розуму, чим він мастить чоботи? — промовив Чуб, поглядаючи на двері, куди вийшов голова: — ну й Солоха! Такого чоловіка, та щоб задукувати в мішок! . . . Бач, яка чортового сина баба! . . . А я, дурило . . . Та де ж це той проклятущий мішок?

— Я його закинула в куток, нічого більше там уже немає. — відповіла Оксана.

— Знаю я добре ці штуки, — нічого немає. Подайте но його сюди: там ще один сидить! Струсніть но ним гарненько . . . Що, нема? . . . Ото проклятуща баба! А поглянути тільки на неї: свята та божа, наче й скромного ніколи в рот не брала!

Та покиньмо Чуба, хай собі виказує на дозвіллі свою до-саду, а вернімось до коваля, бо вже чи не дев'ята година надворі.

* * *

Спершу моторошно здалося Вакулі, особливо як підлетів він од землі на таку височінь, аж нічого вже не міг побачити вниз, та пролетів, як тая муха, попід самим місяцем так, що коли б не нахилився трохи, то зачепив би його шапкою. Незабаром, одначе, підбадьорився та почав, навіть, підіймати чорта на глузд. Страх йому було смішно, як чорт чхав та кашляв, коли він скидав з шиї кипарисового хрестика та присував до нього. Навмисне він підіймав руку почухати голову, а чорт мчав іще швидше, думаючи, що хочать його перехрестити. Світло та ясно було вгорі. Повітря, легким сріблястим туманом пойняте, було прозоре. Все було видно; і навіть можна було примітити, як, ніби той вихор, промчав проз них, сидючи в горшку, чаклун; як зорі, зібравшись до гурту, гралися в піжмурки, як клубочився хмарою осторонь від них цілий рій духів; як чорт, що танцював при місяці, скинув шапку, забачивши вершника-коваля; як летіла, вертаючись назад, мітла, на якій, очевидячки, тільки но їздила, куди треба, відьма . . . Багато ще всякої погані зустрічали вони. Все те, коваля побачивши, на хвилину зупинялося подивитись на нього, а опісля знову шугало далі і провадило далі своє; коваль летів та й летів, і враз засіяв перед ним Петербург, увесь в огнях. (Тоді, якраз, чогось то була ілюмінація). Чорт, перелетівши через рогачку, перекинувся в коня, і коваль побачив себе на баскому румаку серед вулиці.

Боже ти мій! Стукіт, грюкіт, блиск; по обидва боки височіють чотириповерхові стіни; кінська тупотня, торохтіння коліс відкликалися громом та йшли луною з усіх чотирьох боків; будинки росли і ніби підіймались із під землі щоступінь; мости дрижали; карети літали; фурмани кричали; сніг свистів під тисячею саней, що мчали звідусіль; перехожі тулились та товпились попід домами, каганцями винизаними і величезні тіні їхні манячіли по стінах, сягаючи головами до коминів та дахів.

Зчулований оглядався коваль на всі боки. Йому здавалося, що всі дома уп'ялися в нього своїми незчисленими вогняними очима і дивились. Панів у критих сукном кожухах він побачив таку силу, що не знав, перед котрим шапку скидати. — "Боже ти мій, Боже, скільки тут того панства!" — подумав коваль. — "Я так собі гадаю, що кожен, хто тільки но пройде вулицею в кожусі, то й засідатель, то й засідатель. А ті, що проїжджаються в таких прегарних бричках із віконцями, ті як не городничі, то вже певно комісари а може й іще більше".

Міркування йому перебив чорт, запитавши:

— Просто їхати до цариці, чи як?

— "Ні, боязко", — подумав коваль. — Тут десь, не знаю, стоять запорожці, що проїздили восени через Диканьку. Вони їхали із Січі з паперами до цариці. Добре б таки з ними порадиться. Гей, сатано, залазь но до мене в кишеню та веди до запорожців!

Чорт миттю схуд і став такий маленький, що без жодного клопоту вліз йому до кишені. А Вакула не встиг оглянутись, як опинився перед великим будинком, ступив, сам не тямлячи як, на сходи, відчинив двері та аж поточився трохи назад від блиску, побачивши пишно прибрану кімнату; та обсмівся трохи, впізнавши тих самих запорожців, що через Диканьку проїздили; сиділи вони на шовкових канапах, підобгавши під себе вимазані дьогтем чоботи і курили щонайкрепчий тютюн, званий звичайно корінцями.

— Здоровенькі були, панове! Боже вам поможи! Ось аж де побачились! — сказав коваль, підійшовши близько та земно кланяючись.

— Що то там за чоловік? — запитався той, що сидів перед самим ковалем, у другого, що сидів подалік.

— Хіба не впізнали? — сказав коваль: — це ж я, Вакула, коваль! Як проїздили восени через Диканьку, то прогостювали, пошли вам, Боже, здоров'ячка та многії літа, два дні без чогось. Я ще й нову шину натяг тоді на переднє колесо в вашій натачанці.

— А! — промовив той самий запорожець; — це той коваль, що малює так славно. Доброго здоров'я, земляче, чого тебе Бог привів?

— Та так собі, захотілось подивитись; кажуть . . .

— Що ж, земляче, — запитав запорожець, пишаючись і бажаючи показати, що потрапить і по-московському: — што, бальной город?

Коваль і собі не хотів осоромитись та виказати себе новаком, до того ж, як уже мали нагоду бачити, і сам він знався на письменній мові.

— Губернія знатная, — відповів байдужим голосом: — що й казати, доми балшуці, картини висять скрозь важнецькі. Многії доми посписувані буквами з сухозлітки до чрезвычайности. Нічого казати, розчудесна припорція!

Запорожці, почувши таку вмилу мову з ковалевих уст, склали про нього гадку дуже прихильну.

— Потім якось побалакаємо з тобою, земляче, докладніше, а тепер ми ідемо зараз до цариці.

— До цариці? А чи не ласка ваша, панове, взяти й мене з собою.

— Тебе? — промовив запорожець так, як говорить доглядач до чотирилітнього свого вихованця, що преситься посадовити його на справжню, на велику коняку. — Що ж ти там робитимеш? Ні, не можна. — На цій мові лице йому споважніло. — Ми, голубе, будемо з царицею раду радити про своє.

— Та візьміть, будь ласка! — напосідав коваль — "Проси!" — шепнув він тихенько чортові, вдаривши кулаком по кишеві. Не встиг він цього сказати, а вже другий запорожець мовить:

— Візьмим таки його, братця!

— А що ж, як узяти, то й узяти! — мовили інші.

— Надівай же одягу таку, як і ми.

Коваль заходився одягатись у зелений жупан, коли враз відчинилися двері, увійшов чоловік з брузументами і ознаймив, що пора їхати.

Чудно знову видалося ковалеві, коли помчав він у величезній кареті, гойдаючись не ресорах, як по обидва боки втікали повз його чотириповерхові будинки, а бруківка сама, здавалося, з громом котилася під ноги коням.

— Боже ж ти мій, якого світла! — думав собі, коваль: — у нас і вдень не буває так ясно.

Карета стала перед палатами. Запорожці позлазили, увійшли в пишні та розкішні сіни й побралися по сліпуче-освітлених сходах.

— Що за сходи — шепогів коваль сам до себе: — шкода й ногами топтати. А які ж то оздоби! А ще кажуть: брешуть казки! Еге, чи й не брешуть, до біса! Боже ти мій милий, що за поруччя, а яка робота! Та тут заліза самого карбованців таки на п'ятдесят вийшло.

Піднявшись вже на сходи, запорожці пройшли першу світлицю. Несміло йшов за ними коваль, шохвилі боячись послизнутись на паркеті. Пройшли три світлиці, а коваль усе ще не переставав дивуватись. Увійшовши в четверту, він підійшов, мимоволі до малюнка, що висів на стіні. Була го Пречиста Діва з дитягком на руках.

— Що за картина! Що за красне малювання! — метикував він: — так тобі аж горить! Як жива! А Дитя святее! І рученята згорнуло, і усміхається, бідненьке! А фарби! Боже мій, Боже, які фарби! Тут вохри, запевне, і на копійку не пішло, а все бакан та гришпан. А голуба так і грас! Лепська робота! Грунт, запевне, наводили блейвасом. Та проте, хоч і яке предивне тут малювання, але з цієї мідяної ручки, — провадив далі, підходячи до дверей та обмацуючи замка, — ще більше годиться дивуватись. Та як же ж то вироблена чисто! Я так собі думаю, все це німецькі ковалі за великі гроші робили . . . — Може б довго ще міркував коваль, коли б льокай з гальонами не штовхнув його під руку та не нагадав, щоб не одбивався од гурту.

Запорожці пройшли ще дві світлиці та й зупинились. Тут звелено їм дождати. У покої товпилося кілька генералів у гаптованих золотом мундирах.

Запорожці уклонилися на всі боки та й поставали собі купкою. За яку хвилину ввійшов у супроводі цілого почету, добре огрядний чоловік величної постави у гетьманському мундирі, в жовтих чобітках. Волосся на ньому було розкуйовджене, на одному оці скалка, на обличчі вимальовувалась якась погордлива величність, у всіх рухах знати було звичку наказувати. Всі генерали, що досі виступали досить бундючно в золотих своїх мундирах, заметушилися та з низенькими поклонами, здавалося, так і ловили кожне його слово та навіть щонайменший рух, щоб у цю ж мить полетіти виконувати його. Але гетьманові мов би й байдуже до того, він ледве кивнув головою та й підійшов до запорожців.

Всі запорожці йому вклонилися.

— Чи всі ви тутечки? — запитав він прокволом, вимовляючи слова трохи в ніс

— Та всі, батьку! — відповіли запорожці, кланяючись знову

— Не забудете казати так, як я вас навчав?

— Н, батьку, не забудемо

— Це цар? — запитав коваль у одного з запорожців.

— Який там тобі цар! Це ще тільки Потьомкин, — відповів той.

З друго кімнати почулись голоси, і коваль не знав, де свої очі подіти, коли увійшло безліч панів у саетових, з довгими хвостами вбраннях та придворців у каптанах, золотом гаптованих та з позаплітаними кісками.

Коваль побачив перед себе невелику на зріст жінку, сказати навіть товсту, напудровану, з блакитними очима та з величною до того посмішкою, що могла належати лиш порфіроносній жінці.

Найясніший обіцяв мене познакомити сьогодні з моїм народом, якого я ще досі не бачила, — казала блакитньоока пані, цікаво розглядаючи запорожців.

— Чи добре вас тут контентують? — провадила далі, зближаючись.

— Та спасибі! Харч дають добрий, хоч баранині тутешній куди там до нашої запорозької, чом би якось і не живогіли? . .

Потьомкин насупився, бачивши, що запорожці кажуть зовсім не те, чого він їх навчав.

Один із запорожців, прибравши поважної постави, виступив із гурту:

— Змилуйся! Чим тебе народ прогнівив? Чи ми тягли руку за невірною татарвою; чи укладали які угоди з турчиною . . . Завіщо ж неласка така? Спершу чули ми, що велиш еси скрізь будувати фортеці проти нас; опісля чули, що хочеш нас повертати на карабінерів; тепер чуємо про нові нападні. У чому ж звинуватилось військо запорозьке? В тому хіба, що перепровадило твоє військо через Перекоп та допомогло твоїм генералам порубати кримців? . .

Потьомкин мовчав та недбало чистив маленькою щіточкою свої діаманти, що мав ними повинизувані руки.

— Чого ж хочете ви? — ласкаво та уважливо запитала Катерина

Запорожці скинули один на одного значущим поглядом.

"Тепер час! Цариця запитує, чого хочете? — сказав сам до себе коваль.

— Ваша царська величність, не звеліть іскарати, а звеліть помилувати. З чого, не в гнів вашій царській милості кажучи, зроблено черевики, що на ногах ваших? . . Що б то було, коли б моя жінка та взулася в такі черевики.

Цариця засміялася. Все панство зареготалося й собі. Потьомкин і хмурнів і усміхався разом. Запорожці почали підштовхувати коваля, думаючи, чи не з'їхав він часом з глузду.

— Коли вже так тобі заманулось мати такі черевики, — мовила цариця, — то це легко зробити. Принесіть йому зараз же черевики найдорощчі, з золотом. Далєбі, мені дуже до

вподоби ця простодушність. Оце вам, — провадила ваґиць, звертаючи погляд на повновидого, але трохи блідого чоловіка, що стояв осторонь, одягнений у простенький каптан з великими перламутровими гудзиками, з якого давалося пізнаги, що він не належить до придворців: — річ, гідна дотешного пера вашого.

— Ви, ваша імператорська величність, надто ласкаві до мене — відповів, — уклонившись, чоловік, із перламутровими гудзиками.

— Одначе, — казала далі цариця, звертаючися знову до запорожців: — я чула, що у вас на Січі ніколи не женяться.

— Як же, та ж чоловікові, сама здорова знасп, без жінки ніяк не прожити, — одказав той самий запорожець, що розмовляв із ковалем, і ковалеві дивно стало, почувши, що той запорожець, так добре знавши письменську мову, балакає з царицею, як навмисне, зовсім таки простацькою, мужичою, як то кажуть, говіркою. — "Ну, й хитрі ж люди!" — подумав собі: — "певне недурно він це робить"

Не ченці ми. — провадив далі запорожець, — а люди грішні. Ласі, як і всі чесн: христіяни, до скоромини. Є у нас чимало таких що мають жінок, тільки не живуть з ними на Січі. Єсть такі, що мають жінок у Польщі: є такі, що мають жінок на Україні, є знову й такі, що й у Туреччині жінок мають

Саме тут принесено ковалеві черевики

Зрадівши, що так приязно з ним та прихильно розмовляють, коваль наважився вже був питати гарненько у цариці про все: чи правда тому, що парі їдять тільки мед та сало. та багато дечого іншого, — але, почувши, що запорожці штовхають його попід боки, поклав краще мовчати; і коли цариця, звернувшись до дідів, взяла розпитувать, як то там у них живуть на Січі, які звичаї поводяться, — він, відійшовши назад, нагнувся до кишені, промовив стиха: "Винось мене звідси хутчій," — та й опинився раптом за роґачкою.

* * *

— Утопився! Йй-Богу, втопився! От щоб я з цього місця не зійшла, коли не втопився! — цокотіла гладка ткачиха, стоячи між диканськими молодлицями посеред вулиці.

— Що ж, хіба я вам брехуха яка? Хіба я в кого корову вкрала? Чи кому, може, наврочила, що мені не ймуть віри? — верещала баба в козацькій свиті, з синім носом, розмахуючи руками: — та щоб мені по вік судній води не захотілось пити, коли стара Перенерчиха не бачила сама на власні очі, як повісився коваль.

— Коваль повісився? От тобі й на! — сказав голова, виходячи од Чуба; спинився й протисся ближче до гурту, де йшла ця розмова.

— Скажи лучче, щоб тобі горілки не захотілося пити, стара п'яного! — огризалась ткачиха: — треба бути такій дурноверхій, як ти, щоб вішатися! Він утопився, утопився в ополонці! Це я так само добре знаю, як те, що ти була допіру в шинкарки.

— Соромітнице! Бач, вона чим дорікає? — одсварювалась баба з синім носом . . . — Мовчала б уже краще така непотріб! Хіба думаєш, я не знаю, що до тебе дяк щовечора ходить?

Ткачиха спалахнула.

— Що дяк? До кого дяк? Що ти там брешеш?

— Дяк? — заспівала, пробиваючись до них, дячиха у зачюму кожушку, синьою китайкою критому. — Я вам покажу дяка! Котра це каже: дяк?

— Та ось до кого дяк учає! — сказала баба з синім носом, показуючи на ткачиху,

— То це ти, суко, — закричала дячиха до ткачихи підступаючи: — то це ти, відьмо, напускаєш на нього туману та лихими зіллями напуваєш, щоб до тебе ходив?

— Відчепись од мене, сатано! — говорила, назад оступаючись, ткачиха.

— Ач, триклята відьма! Бодай же ти не діждала своїх діток бачити, ледащице паскудна! Пху! . . . — і дячиха плюнула просто межі очі ткачиси.

Ткачиха хотіла й собі так само зробити, та замість того плюнула в неголену бороду голові, який протисся був, щоб краще все почути, аж до самих супрогивниць

— Ах, ти ж бабега погана! — закричав голова, утираючись полою та замахуючись батогом

Всі з лайкою сипнули врості

— Фе, бридота! — приказував він, усе ще обгираючись. — То коваль, виходить, утопився. Боже ти мій! А що ж то за скусний маляр з нього був, які гострі серпи, плуги умів вико-

увати, яка сила була! Еге, — провадив далі, замислений: таких людей мало в нас на селі. То ж то я, ще сидючи в проклятому мішку, примічав, що він, бідолаха, дуже вже сумний та невеселий. Оце тобі й коваль! Був, а тепер і нема. А я ще збирався підкувати свою рябу кобилу! . . — і перейнятий такими побожними думками, голова поплентався тихо додому.

Оксана збентежилась такі почувши вісті; мало йняла вона віри Переперчишиним очам та теревеням бабським; знала, що богобоязливий коваль не зважиться занапастити свою душу. Та що, коли він і справді пішов, наповратившись ніколи більше не вертатись у село? А навряд чи й деінде знайдеться такий молодець, як коваль. Він же так кохав її, за усіх найдовше перетерплював він її вередування: Красуня цілу ніч під своїм укривалом поверталася з правого боку на лівий, а з лівого на правий, і не могла заснути. То, розкидавшись з чарівними розкошами, які нічна п'тьма ховала навіть од неї самої, вона мало не вголос лаяла себе. То, стивившись, наважувалась ні про що не думати — і все думала. І вся вогнем горіла: а на ранок закохалася в коваля аж по самі уші.

Чуба Вакулина доля не втішила й не засмутила. Він думав уже про одне: ніяк не міг забути Солошиної зрадливості і спросоння навіть лаяв та картав її.

*

*

*

Розвиднилось. У церкві ще до схід сонця було повно людей. Підстаркуваті жінки, в білих намітках, в білих суконних свитках, побожно хрестились, з самого приходу стоячи. Дворянки, в зелених та жовтих кофтах, а деякі навіть у синіх контушах із золотими вільотами, стояли перед них. Дівчата що на головах мали понамотувані цілі крамниці стрічок, на шиях намиста, хрестів та дукатів, намагалися протовпитись щоближче до іконостасу. Та попереду всіх стояли дворяни, звичайні собі селяни, з вусами, з чубами, з товстими потилицями, тільки що попідголювані, мало не всі в кобеняках, з-під яких виставлялася біла, а в декого й синя свитка. На всіх обличчях, куди оком кинь, сяяло свято голова облизувався бачучи, як то він розговлятиметься ковбасою: дівчата помниш ляли про те, як будуть ковзатися з хлопцями на льоду: баби

щиріше, ніж коли, шептали молитви. На всю церкву чути було, як козак Свербигуз бив поклони. Одна тільки Оксана стояла сама не своя. І молилася й не молилася. На серці в неї спливалася стільки всяких почувань, одно від одного болючіших, одно від одного сумніцих, що обличчя її виявляло тільки великий неспокій: сльози бриніли в очах. Дівчата не могли ніяк добрати розуму, від чого це їй сталося, і в голову собі не клали, що причина тому коваль. Однак, не сама тільки Оксана думала та передумувала про коваля. Всі громадяни постерегли, що свято наче й не свято. Все нібито чогось бракувало. А тут ще дяк, як на лихо, після подорожі в мішку охрип та деренчав насилу-силу: щоправда, заїжджий півчій гарно таки потягав баса; що ж то вийшло б, якби ще й коваль: він усе, бувало, скоро заведуть "Отче наш" або "Іже херувими", стане на криласі і виводить відтіль на той самий глас, що й у Полтаві співають. До того ж він один правив у церкві за титаря. Вже й заутреню одправили; по заутрені одійшла обідня . . . Де ж це й справді той коваль запроторився?

*   *
*

Ще дужче на останку ночі поспішався чорт із ковалем назад. І миттю опинився Вакула біля своєї хати. Саме в той час, заспівав півень.

— Куди? — закричав він, ухопивши за хвіст чорта, що намірявся дременути: — чекай но, приятель, це ще не все; я ж іще не подякував тобі — Та схопивши хвойдину, вперішив його три рази, і бідолашний чорт припустив навтьоки, як дядько, що допіру одпарив його засідатель. Так, от замість одурити, спокусити та пошити в дурні інших, ворог чоловічеський сам попав на слизьке.

Після цього Вакула ввійшов у сіни, зарився в сіно та й проспав аж до обіда. Прокинувшись, він злякався: сонце підбилося вже визоченько. — Я ж проспав і заутреню і обідню! — Тут побожний коваль увався в тугу, міркуючи собі, що це, певне, Бог навмисче, караючи його за грішну думку занастити свою душу, послав сон, який не дав йому навіть в церкві побувати такого великого свята. Та заспокоївши себе тим, що в ту неділю висповідається у всьому перед попом, та

од сьогоднішнього дня стане бити по п'ятдесят поклонів цілісний рік, заглянув він до хати: але там не було нікого. Солоха, як видно, ще не повернулась. Потиху витяг він із-за пазухи черевики і знову зачудувався. дорогу роботу розглядаючи та згадуючи дивні дива минулої ночі: умився, причепурився якнайкраще, одягся в те саме убрання, що добув у запорожців, витяг із скрині нову шапку, з решетилівських смушків з синім верхом, що не надівав ще й разу, одколи купив її, ще в Полтаві будучи; витяг нового пишного-барвистого пояса; поскладав усе це разом з нагайкою в хустку та й простував до Чуба

Чуб витріщив очі, як увійшов до нього коваль, і не знав на що дивуватись: чи на те, що коваль воскрес, чи на те, що коваль насмілився до нього прийти, чи на те, нарешті, що він вистроївся на такого чепуруна та запорожця. Але ще більше він зумився, коли Вакула розв'язав хустку та поклав перед ним новісіньку шапку та невиданого ще на все село пояса, а сам бухнув йому в ноги і промовив благучим голосом:

Змилуйся, батьку, не гнівайсь! Ось тобі й нагайка: бий, скільки душа схоче, віддаюсь тобі в руки; у всьому каюсь; бий та не гнівайся тільки. Ти ж колись братався з покійним батьком моїм, хліба-соли разом заживали та могоричі пили.

Чуб, таки не помалу вдоволений, хоч того й не показуючи, дивився, як коваль, що нікому на селі не дозволяв собі в кашу наплювати, згинав у руді п'ятаки та підкови як гречані млинці, той самий коваль валявся в ногах у нього. Щоб собі ще більшої ваги надати, Чуб узяв нагайку й ударив його тричі по спині:

— Ну, буде з тебе, вставай! Старих людей завжди слухай. Забудьмо все, що було поміж нами: Ну, а тепер кажи, чого тобі хочеться?

— Віддай, батьку, за мене Оксану!

Чуб подумав трохи, споглянув на шапку та пояса, — шапка була чудесна, пояс теж не згірший, — згадав зрадницю Солоху і зважливо сказав:

— Добре! Засилай сватів!

— Ой! — скрикнула Оксана, ступивши на поріг та побачивши коваля, і вп'яла у нього здивовані та радісні очі.

— Ось поглянь, які я тобі приніс черевики, — промовив Вакула: — то ж ті самі, що царця носить.

— Ні, ні, не треба мені черевиків. — одказала вона, від махуючись руками та не зводячи з нього очей: я й без черевиків . . . — не договорила далі й зашарілася . . .

Коваль наблизився, взяв її за руку; красуня й оченята спустила. Ніколи не була вона така надивовижу хороша.

Зчарований коваль тихенько поцілував її. обличчя їй ще більше спалахнуло, і вона стала ще вродливіша.

*   *
*

Проїздив, якимось, через Диканьку блаженної пам'яті архиєрей, похваляв місце, де стоїть село, та їдучи вулицею й став перед новою хатою.

— А чия це хата така розмальована? — запитав преосвященний у гарної молодиці з немовлятком на руках, що стояла коло дверей

— Ковалева Вакулина: — відказала йому, кланяючись Оксана, бо то ж таки й була вона.

— Славно. лепська робота, — мовив преосвященний, розглядаючи двері та вікна. А вікна всі обведені були червоною фарбою: скрізь же по дверях були козаки на конях із люльками в зубах. Та ще дужче похвалив преосвященний Вакулу, як дізнався, що він додержав церковного покаяння та покрасив без грошей всього лівого криласа зеленою фарбою з червоними квітами. Проте, ще не все: на стіні збоку, як увійдеш у церкву, змалював Вакула чорта в пеклі, та такого ж тобі мрзенного, що всі плювали, побіля нього проходячи; а молодиці, тільки но розплачеться у котрої на руках дитина, зараз, було, підносить її до картини та й каже: — бач, ось яка кака намальована! — І дитя, стримуючи слізоньки, скоса поглядало на картину і тулилося до материного лона.

ДО УВАГИ ЧИТАЧІВ, ВИДАВЦІВ
ТА КНИГОПРОДАВЦІВ

**Вже вийшли з друку та з'явилися в про-
дажі такі книжки:**

М. ГОГОЛЬ - ТАРАС БУЛЬБА.

Історична повість. 178 стор. Ціна 10 н.м.

М. ГОГОЛЬ - СОРОЧИНСЬКИЙ ЯРМАРОК.

Оповідання з „Вечорів на хуторах біля
Диканьки”. 28 стор. Ціна 3,50 н.м.

М. ГОГОЛЬ - НІЧ ПРОТИ РІЗДВА.

Оповідання з „Вечорів на хуторах біля
Диканьки”. 46 стор. Ціна 5 н.м.

Друкуються та готуються до друку:

М. ГОГОЛЬ - ЗГУБЛЕНА ГРАМОТА

та інші оповідання.

**М. ГОГОЛЬ - МАЙСЬКА НІЧ,
АБО УТОПЛЕНА.**